

”כלי כסף וכלי זהב ושמלת”

חזון יציאת מצרים – מבט נוסף

הרב עמית קולא

א

”יציאת ישראל ממצרים תשאר, לעד, האביב של כל העולם כולו”¹.
לעינינו, נפרש חזון גדול ומאיר, אך, הנה, כתמים שחורים על פניו, ואלה –
מצריכים ליבון. אחת הפרשיות האפלות – מעורפלות הללו היא פרשת ”שאילת
הכלים” של ישראל מהמצרים, שרבת מוזרויות היא. יש לזכור שמופיעה היא בספורי
יציאת מצרים שלש פעמים!

שמות ג, כא-כב:

”וַנִּתֵּי אֶת חֵן הָעַם הַזֶּה בְּעֵינֵי מִצְרַיִם, וְהָיָה כִּי תִלְכוּן, לֹא תִלְכוּ רִיקָם. וְשָׂאֵלָה אִשָּׁה
מִשְׁכַּנְתָּהּ וּמִגֵּרַת בֵּיתָהּ כָּלֵי כֶסֶף וְכָלֵי זָהָב וְשִׁמְלֹת וְשִׁמְתָם עַל בְּנֵיכֶם וְעַל בְּנֹתֵיכֶם, וְנִצְלַתְם
אֶת מִצְרַיִם”.

שמות יא, ב-ג:

”דָּבַר נָא בְּאָזְנֵי הָעַם, וְיִשְׂאָלוּ אִישׁ מֵאֵת רַעְהוּ וְאִשָּׁה מֵאֵת רַעוּתָהּ – כָּלֵי כֶסֶף וְכָלֵי זָהָב.
וַיִּתֵּן יְהוָה אֶת חֵן הָעַם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם. גַּם הָאִישׁ מִשָּׁה גְדוֹל מְאֹד בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי
פְּרַעֲה וּבְעֵינֵי הָעַם”.

שמות יב, לה-לו:

”וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כְדַבַּר מֹשֶׁה, וַיִּשְׂאָלוּ מִמִּצְרַיִם – כָּלֵי כֶסֶף וְכָלֵי זָהָב וְשִׁמְלֹת. וַיְהִי וַתֵּן
אֶת חֵן הָעַם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיִּשְׂאָלוּם, וַיִּנְצְלוּ אֶת מִצְרַיִם”.

לא רק שהקב”ה מודיע למשה את העתיד לקרות – שבני ישראל לא יצאו ריקם
ממצרים (פרק ג), אלא שמשה מצווה לדרוש מבני ישראל – שישאלו כלים (פרק
יא). ואם לא די בזאת, הרי שהתורה מאותתת שהעם אכן מימש את הציווי, ושאל מן
המצרים את כליהם (פרק יב).

1 הרב קוק, מאמרי ראי”ה חלק ב’, ירושלים התשד”מ, עמ’ 501.

מה חשיבותו של אירוע זה? מהי המשמעות הדתית המקופלת בו, שלמענו חוזרת התורה שלוש פעמים על אותו ענין?²

התהיות נוגעות גם לתיאור הרקע הסיפורי: מי היא “שכנתה” (ג כב)? האם גרו ישראל בשכנות למצרים? וכי לא היה מקום מושבם בארץ גושן ומי היא “גרת ביתה” (שם שם)?

מה פשר יחסי השכנות המעולים הללו שנפרשים בפרשיות אלו;³ ראשית, בין אשה לשכנתה ולאחר מכן: “איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה” (יא ב), וכי המצרים רעים⁴ לישראל, והלא אינם אלא רעים הם להם!?

וכל הספור מלא וגדוש בחן כפול ומשולש:⁵ הזו מצרים של שעבוד, גלות ועבודת פרך? הזו מצרים שספגה מכה אחר מכה בעטיים של ישראל?

אך גם תוכנה של הפרשה מעמיד בעיות גדולות לא פחות: נביא שתי שאלות שמתגלגלות אצל פרשני הדורות, עוד מן התקופה שלפני חז”ל: הראשונה, האם אין בשאלת הכלים, אונאה של המצרים וגול שלהם – האם אופיו של המעשה אופי ראוי הוא? והשנית, מה פשרה של שאלת הכלים? מה חשיבותה הערכית-תורנית? מה מצדיק את עצם קיומה ומהי המגמה הכללית של פרשה זו?

כהערה מקדימה יש להעיר על נקודה שלא בולטת בביאוריהם של גדולי הפרשנים, שאמנם מבחינה בין הפרשיות אך גם משלימה ביניהן.

הפועל נ.ת.ן. בא בפרשיה הראשונה בלשון עתיד, בפרשיה האמצעית – בלשון הווה (ספור המעשה בעבר) ובפרשיה השלישית בלשון עבר (שהיה כבר).⁶ בין הצד השווה של הפרשיות לצד השונה שבהן, יש התפתחות – העשויה להוליך לספור שלם – עם עבר, הווה ועתיד – התחלה, אמצע וסוף. מה טיבו של הספור, להיכן הוא מוליך ומה מגמתו?

לבקשת מענה לשאלות אלו מיועד המאמר שלפנינו.

- 2 בעיית החזרה בולטת מאוד באיזכור השני (שבפרק יא) – החוזר על הציווי, אך עדיין לא מתואר מימושו. ראה בהעמק דבר לנצי”ב, הטוען שבגלל פער הזמן בין הציווי הראשון לשני היה צורך להזכירו שנית. וראה גם את פירושו המפולפל של המלב”ם שם (יא ב).
- 3 שכיח שאשה שואלת מחברתה – כלשונם של הפרשנים. אך האם שכיח הדבר שיחסים אלה קיימים בין השפחה לגבירתה?
- 4 ראה את פירושו המפולפל של המלב”ם המוזכר בהערה 2.
- 5 “ונתתי את חן העם”, “ויתן ה’ את חן העם”, “וה’ נתן את חן העם”.
- 6 ומצאתי שכבר עמד הרמב”ן על תופעה לשונית זו ראה בדבריו בפרק יא סוף פירושו לפסוק ג.

ב

פרשת ה"שאלה" הטרידה מאוד את הפרשנים הראשונים, החל מהתקופה הטרומית-חז"לית ועד לדורות הראשונים של ימי הביניים. חלקם עסקו בשאלת המגמה של נטילת הכלים, אולם, את רובם העסיקה הבעיה המוסרית והועלו הסברים שונים להתמודדות עימה.

ראשון הדנים בסוגיה זו הוא ספר היובלים. להבנתו, נטילת הכלים היתה פיצוי על עבודת הכפייה של ישראל במצרים.⁷

לרעיון זה שותפים רבים מן הפרשנים. למעשה, תפיסה זו הינה המענה המקובל לשאלתנו. כבר אצל חז"ל ניתן למצוא קו מחשבה מקביל בסיפורו של גביהה בן פסיסא.⁸

בפרשנות ימי הביניים יש לגישה זו מספר גרסאות.⁹ באחת, עולה שישראל הניחו אחריהם במצרים רכוש רב שלא יכלו לנטלו עימם בצאתם. המצרים, שנתרו, נהגו מאותו רכוש. אי לכך, כלי הכסף משמשים תשלום או תחליף הוגן למה שהותירו ישראל במצרים.¹⁰

גירסה אחרת רואה בנטילת —

כלי כסף

וכלי זהב

ושמלות

את הקבילה לחוק ההענקה הניתן לעבדים בהשתחררם מאדונם כלשון הכתוב:

מצאנך

מגרנך

ומיקבך¹¹

7 ספר היובלים פרק מה פסוק יח: "... שאלו כלים ושמלות מאנשי מצרים כלי כסף וכלי זהב וכלי נחשת ויבזו את מצרים תחת העבדות אשר העבידום בכח..."

8 סנהדרין צא א. יש לעמוד בסיפור שם על פתיחת בית הדין הבינלאומי למשפט בין עמים בראשותו של אלכסנדר מוקדון, כמו גם על התעוררות הבעייה לא פחות מאשר לפתרונה. העלאת הבעיה מרמות על לחץ מוסרי חיצוני באותה תקופה או על בירור פנים בית מדרשי ביחס לשאלות מוסר והגינות ביחסים כלפי אלה הנמצאים מחוץ לחברה הישראלית.

9 זאת בנוסף לחזרה על הטיעון העיקרי ללא תוספת יחודית: כך למשל באבן עזרא הקצר לפרק ג פסוק כב: "... הכל מטעם הצלה בעבור החמס שנעשה". ראה פירוש ר"ח לפרק יא ב, ראה חזקוני לפרק ג כב.

10 ראה אברבנל לסוף פרק ג (עמ' לד) וכן חזקוני יא ב. לביאור זה יש גרסה המכוונת כלפי ישראל (שלא ירע בעיניהם לעזוב את מצרים — מלכ"ם ג כא-כב) וגרסה המכוונת כלפי המצרים או "כל מי שיגנה פועל זה" (אברבנאל שם).

11 ראה בחזקוני (ג כא) שאכן נראה מדבריו שמעמיד 3 מתנות כנגד 3 סוגי ההענקות.

יש הטוענים, שזהו חוק קדום שהיה קיים גם בעולמם של המצרים,¹² ויש המסתפקים בציון החוק התורני כמצדיק נטילה כזו מאת המצרים.¹³ אולם, יש המערערים בכלל על הלגיטימיות של השאלה. כך למשל, רואה את הדברים האבן עזרא [שמות (הפירוש הארוך) פרק ג פסוק כב]:

“ויש מתאוננים ואומרים: כי אבותינו גנבים היו. ואלה הלא יראו, כי מצוה עליונה היתה. ואין טעם לשאול למה, כי השם ברא הכל, והוא נתן עושר למי שירצה ויקחנו מידו ויתננו לאחר. ואין זה רע, כי הכל שלו הוא.”¹⁴

אולם יש פרשנים שעיקר מצוקתם היא הרמאות.¹⁵ שכן, ישראל בקשו את הכלים בלשון שאילה אך כוונתם היתה – שלא להחזיר – הא כיצד? מגוון רחב של פרשנים טוען, שכל השאלה אינה נובעת אלא מפרשנות לא נכונה לשורש ש.א.ל. ! כבר רס”ג¹⁶ טוען כי שאלה = קבלה במתנה! וכן מבארים ומוכיחים ר”ח¹⁷ והרשב”ם (בפירושיהם לפרק ג פסוק כב. הם משננים זאת גם בפרשיות הנוספות). יש אומרים,¹⁸ שכאשר שילחו את ישראל בחופזה מחשש מכות בכורות, ויתרו בזה על נכסיהם שבידם – ובלבד שיצאו. יש הטוענים, שברדיפתם בקשו לפגוע בישראל, השתנתה מערכת היחסים ופעל כאן חוק המלחמה הקדום: שלל הרודפים לנרדפים.¹⁹

אולם צריך לדעת שבצד הפרשנויות הללו, המבקשות כל אחת בדרכה, להעלות לדיון את השאלה המוסרית וליישובה, ישנן פרשנויות הבוחרות בדרך שונה לחלוטין: אם על ידי התעלמות מן השאלה לחלוטין, באופן שניכר בו חוסר רגישות מובהק לבעיה המוסרית,²⁰ ומן הצד השני, קיימת גישה, ממנה עולה המחשבה כי לא נפטרנו מעולם מן הטרוניה המוסרית. כך מציע אחד מן המדרשים המאוחרים:²¹

- 12 ראה דברי בעל הרכסים לבקעה המופיע אצל נ' ליבוביץ, ירושלים תש”ל, עמ' 135.
- 13 חזקוני הנ”ל. וראה גם קסוטו בפירושו לשמות, ירושלים תשי”ט, עמ' 27.
- 14 וראה גם עמדת הנצי”ב יא ב.
- 15 שכן אף אם בצדק ניטלו הכלים ממצרים, דרך הנטילה היתה במרמה ובכחש.
- 16 ראה בפירושו לפרק ג כב.
- 17 מעניין להשוות את לשונו של הר”ח, הפותח את פירושו במילים: “חס ושלום שיתיר הקב”ה לגנוב דעת הבריות...” ללשונו של האבן עזרא, שהובאה בגוף העבודה, ולעמוד מתוך כך על גישתם היסודית בהתמודדות עם שאלות ערכיות וד”ל.
- 18 ראה מלבי”ם לפרק יא ב.
- 19 ספורנו לפרק ג כא.
- 20 כמו הביאור (אברבנאל), הטוען כי המצרים חשדו שלא ישוב אליהם הרכוש, אך בטחו בדמותו הצדיקה של משה שלא יחפה על מעשי גניבה וכחש של עמו, וזה עצמו מה שהועיל להערים על המצרים ולהוציא מהם את הרכוש...
- 21 הוא מוצג כאן בסגנונו המלא של אוצר המדרשים (אייזנשטיין) עמוד קסב ד”ה: “ג’ הטיחו הזהרות.” אולם שורשו במדרשים הקדומים ראה מכילתא דרבי ישמעאל בשלח – מס’ דעמלק בשלח פרשה א ד”ה: “ויבא עמלק.”

הרב עמית קולא

"שלשה דברים הם שחזרו למקומן: תורה וישראל וכסף וזהב. תורה – באה מן השמים – שנאמר: 'מן השמים השמיעך וגו' (דברים ד לו); וכיון שחטאו ישראל בעגל – נשתברו הלוחות ופרח הכתב למקומו – שנאמר: 'התעיף עיניך בו ואיננו' (משלי כג ה); 'ישראל – היו מעבר הנהר – שנאמר: 'בעבר הנהר ישבו אבותיכם' (יהושע כד ב) ולשם חזרו – שנאמר: 'בבלה יבואו ושם יהיו' (ירמיה כז כב); כסף וזהב – היו ממצרים – שנאמר: 'ושאלה אשה משכנתה וגו' (שמות ג כב) ולשם חזרו – שנאמר: 'זיעל שישק מלך מצרים וגו'" (דה"ב יב ט).

לא שקטו הכסף והזהב

לא נחה ההיסטוריה

עד שיושב הרכוש לבעליו והכלים למקומם.²²

ג

אולם, דומה שבכל הפירושים הללו חסר העיקר – השורש! מהיכן נובעת פרשיה זו, מה חשיבותה ואיזו מטרה היא באה לשרת?
חז"ל במדרשם חושפים את המקור ופותרים פתח לליבה של הסוגיה.
בבלי ברכות דף ט:

"דבר נא באזני העם וגו'" (שמות יא ב) – אמרי דבי רבי ינאי: אין נא אלא לשון בקשה. אמר ליה הקדוש ברוך הוא למשה: בבקשה ממך, לך ואמור להם לישראל: בבקשה מכם, שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב, שלא יאמר אותו צדיק: 'ועבדום וענו אתם' (בראשית טו יג) – קיים בהם, 'ואחרי כן יצאו ברכוש גדול' (בראשית טו יד) – לא קיים בהם".

אם כן, יש בנטילת הכסף והזהב מימוש ליסוד המכונן – לברית בין הבתרים. לאור זאת, ברורה חשיבות ההצבעה על מימוש סעיף זה של הברית. אולם, יש להוסיף ולשאול על התשתית גופה: מדוע היציאה ברכוש גדול היא חלק מן החזון? מה היא מבקשת להוסיף על הרעיון של כוננות העם ויציאתו לחרות?²³
ראשית, ניתן לראות ביציאת מצרים חיקוי לחזרת אבינו אברהם ממצרים לארץ כנען. כאשר אברהם, בתחילת דרכו, עוזב את מצרים, הוא מתואר באופן הבא (בראשית יג ב):

22 ועל אף שניתן לראות את התוצאה של שיבת הכסף למקומו כתוצאה מחטא (כפי שעולה מן ההשוואה לדוגמאות האחרות – תורה וישראל שבגלות), הלא המדרש קורא למצרים מקומו של הכסף...

23 מעין מה ששם המדרש (שם בברכות ט) בפיהם של ישראל, כמענה לבקשה האלוקית לקחת את הרכוש: "אמרו לו: ולואי שנצא בעצמנו. משל לאדם שהיה חבוש בבית האסורים, והיו אומרים לו בני אדם: מוציאין אותך למחר מבית האסורין, ונותנין לך ממון הרבה, ואומר להם: בבקשה מכם, הוציאוני היום ואיני מבקש כלום".

“כלי כסף וכלי זהב ושמלת” – חזון יציאת מצרים

“וְאָבְרָם כָּבֵד מְאֹד בַּמִּקְנָה בַּכֶּסֶף וּבַזָּהָב.”

וכך, בדיוק מתוארים בני ישראל בצאתם ממצרים. בנוסף לכלי כסף וזהב שהוזכרו נאמר (שמות יב לח):

“וְגַם עָרַב רַב עֲלֵה אֹתָם וְצֹאן וּבָקָר מִקְנֵה כָּבֵד מְאֹד.”²⁴

מהי המשמעות של עליית אברהם ממצרים באופן של “כבוד מאד”? מה משמעות המתנות שהוא נושא איתו ממצרים?²⁵

יש להוסיף, כי הזיווג בין כלי כסף, זהב ושמלות (בגדים) מופיע בתורה בהקשר נוסף אחד (בראשית כד נ-נג):²⁶

“וַיַּעַן לָבָן וּבְתוֹאֵל וַיֹּאמְרוּ: מַה יֵּצֵא הַדָּבָר, לֹא נוּכַל דַּבֵּר אֵלֶיךָ רַע אוֹ טוֹב. הֲנִיָּה רַבְּקָה לְפָנֶיךָ, קַח וְלֶךְ, וְתִהְיֶי אִשָּׁה לְךָ אֲדֹנָיִךְ כַּאֲשֶׁר דָּבַר ה'. וַיְהִי, כַּאֲשֶׁר שָׁמַע עֶבֶד אֲבֵרָהֶם אֶת דְּבָרֵיהֶם, וַיִּשְׁתַּחֲוּ אַרְצָה לֵה'. וַיִּוצֵא הָעֶבֶד כְּלֵי כֶסֶף וְכֵלֵי זָהָב וּבָגָדִים וַיִּתֵּן לְרַבְּקָה, וּמַגְדָּנָתָה נְתָן לְאֶחִיָּהּ וּלְאֵמָה.”

מה פשר מתת זה? נזכור, שהעבד כבר נתן מתת לרבקה במפגשם הראשון (נזם ושני צמידים – כד כב). מה ההבדל שבין מתת ראשון לשני ומה טיבה של המתנה השנייה הבאה לאחר הסכמת המשפחה לנישואי רבקה ויצחק: האם זו מתנת אדנות (מעתה היא אשתו של אדונו של העבד) או שמא מתנת שעבוד (מעתה חייב במזונותיה ובכל צרכיה)? או אולי דווקא מתנה של שותפות? מעתה רבקה היא בת הבית בבית יצחק – המתנות שניתנו לה משקפות קרבה אינטימית ההולכת ומתעמקת מעתה והלאה.

שמא יש לראות בנתנת כלי²⁷ הכסף והזהב מן המצרים לישראל גם כמתנת קרבה ושותפות?

ד

שתי פנים ליציאת ישראל ממצרים: חרותה היא כאחד מן האירועים היותר מרכזיים בתולדות התרבות האנושית – מחד גיסא, ומהווה את האירוע המכונן של עם

24 מעניין מאד לעקוב אחר ההופעה של הביטוי: “כבוד מאד” (עיקרו בספרים בראשית ושמות, ובעיקר בהתייחסות למצרים).

25 ראה פירוש הרמב”ן לבראשית (יב י), היוצר זיקה בין עליית אברהם ממצרים לעליית בניו משם בסגנונו הידוע: “לא נפל דבר מכל מאורע האב שלא יהיה בבנים”.

26 ראה גם מלכים א י כה. גם שם ניתן לראות במתנות אלו ביטוי לרצון של שותפות עם אישיות הגדולה כמלך שלמה, החכם מכל אדם (שם כג-כד). אמנם שם יש מקום לראות מתנות אלו כמתנות תלות ושעבוד.

27 כאשר הדגש הוא על כלי הכסף וכלי הזהב, שאלו הם כלים לשימוש אישי וביתי, ואינם עוברים לסוחר ככסף וזהב עצמם. השמלות או הבגדים גם הם מתנה הניתנת רק לאדם אתו יש קירבת דעת ונפש.

ישראל – מאידך גיסא. משני פנים אלו, יש לבחון את שאלת ה"רכוש". מהו ה"רכוש" איתו יוצאים ישראל ממצרים, האם מצרים הינה ארץ טמאה, תרבותה קלוקלת ואנשיה גסים, ואז יש למחותם מכל וכל מבחינת התודעה של ישראל? או שמא יש במצרים גם דברים טובים שניתן וצריך לקחתם ולצרפם לישראל.²⁸ לא רק ערב רב – התוספת האנושית²⁹ – אלא גם תוספת של רכוש גשמי (ואולי גם רוחני!). בהקשר כזה, גם מצרים יוצאים יחד עם ישראל, וגם הם שותפים בדבר הגדול שעם ישראל עומד לעבור. התופעה ההיסטורית החד פעמית של יציאת עם עבדים מבית מעבידיו, בעזרת ניסים גלויים, תוך מאבק במלך שהוא כאל, מתוך זיקה למלך עליון החומל על בניו ומצווה אותם במצוותיו – תופעה שיש בה כוח משיכה עז לדורות, וקל וחומר באותו דור עצמו. מי לא יחפוץ להיות שותף וליטול חלק בפאר החגיגה האנושית?...

כך מפורשים הדברים בדברי משה ובתשובתו החלקית של פרעה (שמות י כד-כו):

"וַיִּקְרָא פְּרַעֲהַ אֶל מֹשֶׁה, וַיֹּאמֶר: לָכוּ עֲבַדוּ אֶת יְהוָה, רַק צֹאנְכֶם וּבָקָרְכֶם יֵצֵאוּ, גַם טַפְּכֶם יֵלְכוּ עִמָּכֶם. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה: גַּם אֶתֶּה תִּתֶּן בְּיַדְנוּ זְבָחִים וְעֹלֹת וְעִשִׂינוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ, וְגַם מִקְנֵינוּ יֵלְכוּ עִמָּנוּ. לֹא תִשָּׂאֵר פְּרִסָּה – כִּי מִמֶּנּוּ נִקַּח לְעַבְדֵי אֶת יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, וְנֶאֱחָזְנוּ לֹא יִדְעַה מֶה נַעֲבֹד אֶת יְהוָה עַד בֵּאֵנוּ שָׁמָּה."

ותשובת פרעה (שמות יב לא-לב):

"וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לֵילָה, וַיֹּאמֶר: קוּמוּ, צֵאוּ מֵתוֹךְ עַמִּי גַם אֲתֶם גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְכוּ עֲבַדוּ אֶת יְהוָה כְּדַבַּרְכֶם. גַּם צֹאנְכֶם, גַּם בָּקָרְכֶם קָחוּ פֶּאֶשֶׁר דְּבַרְתֶּם וּלְכוּ, וּבְרַכְתֶּם גַּם אֹתִי."

יש מקום שלא ניתן לראות בדברי משה לפרעה התגרות סתמית ("גם אתה"), אלא העמדה נכונה במה שראוי לו לפרעה לעשות. אמנם, תגובת פרעה מינורית: הוא איננו נותן בידם זבחים, אך בכל אופן מבקש להתברך ביחסי ישראל ואלוהים. שמא, נהג עמו של פרעה באופן שלם יותר, שמא מבקשים המצרים להשתתף בחגיגת ישראל: במה שהם יכולים ובמה שה' ציווה – במתנת, כלי כסף, כלי זהב ושמלות? ובאמת, אמנם כך דורשים חז"ל, ותשתית לזה בפשוטו של מקרא (בבלי, ברכות ט ע"ב):³⁰

28 יתכן, שצו התורה: "לא תתעב מצרי – כי גר היית בארצו" מבקש להאיר את הפן השולל דחייה גמורה של מצרים. יתכן, שיציאת מצרים צריכה ליטול איתה את כל הטוב על ניצוצות האורה שבה, ולאחר מכן תיוותר רק בקליפתה. ולכן, אין לשוב מצרים עוד. אך אין במאמר זה המגמה לעסוק בעתיד, אלא במה שמתרחש ביציאה עצמה.
29 על כל מורכבותה וסבכיה, כפי שעוררו חז"ל והפרשנים.
30 וודאי לפי הגורסים שהכל ניתן מלכתחילה כמתנה לישראל.

“כלי כסף וכלי זהב ושמלת” – חזון יציאת מצרים

“וישאלום (יב לו) – אמר רבי אמי: מלמד, שהשאלום בעל כרחם. איכא דאמרי: בעל כרחם דמצרים, ואיכא דאמרי: בעל כרחם דישראל. מאן דאמר בעל כרחם דמצרים – דכתיב: “ונת בית תחלק שלל” (תהלים סח יג); מאן דאמר בעל כרחם דישראל – משום משוי.

המצרים מרצונם ובעל כרחם של ישראל מבקשים להיות שותפים.³¹ בתוקף הצו האלוקי, המבקש מימוש משותף ע”י ישראל ומצרים, הן מצרים והן ישראל מבקשים לחשוף פן אחר – מרוכך והרמוני יותר של גאולת מצרים.³² חשיבות “פרשת הכלים” היא בכך, שיש בה פן יחודי של יציאת מצרים בהבליטו את הסיפור המובלע והלא דומיננטי, שלפיו – בין מצרים וישראל קיימים יחסי שכנות ורעות. יש רצון של שותפות ונשיאת חן, וממילא גם חסד ורחמים ביציאת ישראל ממצרים.

אין בגירסה זו כדי לטשטש את הנוסח העיקרי, שבאמת בין מצרים לישראל קיימים יריבות וניכור: המצרים משעבדים את ישראל בפרך ומענים את גופם ונפשם בכל מיני עינוי. עקב כך, הם סופגים מכות קשות, ומבקשים לגרש את ישראל מארצם. אך בצד קולות הסער ותופי המלחמה, עולה גם קולו הענוג של הנבל בריטוטיו ההרמוניות – המספר את הספור נוסף. קול מיוחד זה, המצטרף לשירה הגדולה של אביב האנושות – יציאת מצרים, הינו קול של אחווה, שותפות וחביקה אוניברסלית של החזון הגדול.

ברוח זו ניתן לקרוא את הגרסה התלמודית למדרש “חזרת הכסף למקומו” (בבלי פסחים קיט א):

“אמר רב יהודה אמר שמואל: כל כסף וזהב שבעולם יוסף לקטו והביאו למצרים, שנאמר: ‘וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא’ (בראשית מז יד). אין לי אלא שבארץ מצרים ושבארץ כנען, בשאר ארצות מנין – תלמוד לומר: ‘וכל הארץ באו מצרימה’ (בראשית מא נז). וכשעלו ישראל ממצרים העלוהו עמהן, שנאמר: ‘וינצלו את מצרים’ (שמות יב לו). רב אסי אמר: עשאוהו כמצודה זו שאין בה דגן. רבי שמעון אמר: כמצולה שאין בה דגים. והיה מונח עד רחבעם. בא שישק מלך מצרים, ונטלו מרחבעם, שנאמר: ‘ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שישק מלך מצרים על ירושלם ויקח את אצרות בית ה’ ואת אוצרות בית המלך’ (מלכים א יד כה-כו). בא זרח מלך כוש – ונטלו משישק.

31 תפיסת שותפות דומה ניתן להציע באירוע מקראי דומה אצל לבן ויעקב. כולנו יודעים כיצד היגיע צאנו של לבן ליעקב, מה מידת רצונו של לבן, ומהם האמצעים שהפעיל יעקב ע”מ ליכות בצאן. והנה, במפגשם האחרון משמיע לבן את הטיעון הבא (בראשית לא מג-מד): “ויען לבן ויאמר אל יעקב: הבנות בנתי, והבנים בני, והצאן צאני, וכל אשר אתה ראה לי הוא, ולבנתי מה אעשה לאלה היום או לבניהן אשר ילדו. ועתה לכה נכרתה ברית אני ואתה, והיה לעד ביני ובינך”.

32 מספר פרשנים דנים בשאלת יחסם של המצרים אל ישראל לאחר שאלו הביאו עליהם צרות רבות. חלקם מבקש לטעון שלא נתפתחה טינה של המצרים ביחס לישראל ולכן, יכולים לכנות אלו את אלו רעים.

הרב עמית קולא

בא אסא – ונטלוהו מזרח מלך כוש, ושיגרו להדרימון בן טברימון. באו בני עמון – ונטלום מהדרימון בן טברימון. בא יהושפט – ונטלו מבני עמון, והיה מונח עד אחז. בא סנחריב – ונטלו מאחז, בא חזקיה – ונטלו מסנחריב, והיה מונח עד צדקיה. באו כשדיים – ונטלוהו מצדקיה, באו פרסיים – ונטלוהו מכשדיים, באו יוונים – ונטלוהו מפרסיים, באו רומיים – ונטלוהו מיד יוונים, ועדיין מונח ברומים...”.

העברת רכוש ממצרים לישראל אינה התחנה הראשונה. לא מדובר בכסף וזהב של מצרים, אלא ברכוש העולם כולו!! גם חזרת האוצרות לשישק מלך מצרים אינה סוף הדרך.

כלי הכסף, כלי הזהב והשמלות, לא מהווים עוד גורם של מתח בין ישראל למצרים. להיפך, מסביבם נרקמת ההיסטוריה האנושית כולה ואפילו שותפות של גורל בין אומות העולם. אוצרות האנושות מתארחות במהלך ההיסטוריה אצל אומות שונות ויוצרות רצף של גורל ויעוד וממתינים ברומי לגאולתם האחרונה...³³ כך ניתן להרחיב מבטנו ולצפות למרחוק. שמא, ב”פרשת הכלים” ובקולה היחודי, נרקם, בסתר המדרגה, המתווה הראשון לנבואת אחרית הימים של ישעיהו הנביא (יט כד-כה):

ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה למצרים, ולאשור ברכה בקרב הארץ, אשר ברכו יהוה צבאות לאמר: ברוך עמי מצרים, ומעשה ידי אשור, ונחלתי ישראל.

33 כידוע המשיח יושב בשערי רומי (סנהדרין צח א) ומצפה ליום פקודה. לאור דברי המדרש, ברור מדוע בחר המשיח את העיר רומי למכון שבתו – חשבון הבנק שלו מצוי שם...